

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
NƏSİMİ adına DİLÇİLİK İNSTİTUTU

Əlyazması hüququnda

JALƏ ASLAN QIZI HÜSEYNZADƏ

İQTİSADİYYAT TERMİNLƏRİNİN LİŖVİSTİK TƏHLİLİ
(Azərbaycan və ingilis dili materialları əsasında)

10.02.19 – Dil nəzəriyyəsi

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2011

Dissertasiya AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Terminologiya şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: **Sayılı Allahvervdi qızı Sadıqova**
filologiya elmləri doktoru, professor

Rəsmi opponətlər: **Nadir Baloğlan oğlu Məmmədli**
filologiya elmləri doktoru

Bahar Cumay qızı Cəfərova
filologiya elmləri doktoru

Aparıcı müəssisə: **Azərbaycan Dillər Universiteti, ümumi dilçilik kafedrası**

Müdafiə «22»_noyabr_ 2011-ci il saat «   »-da AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun nəzdində filologiya elmləri doktoru və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən Dissertasiya Şurasının (D.01.141) iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: Bakı, Az-1143. H.Cavid prospekti 31, V. mərtəbə, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat «   »_____ 2011 – ci ildə göndərilmişdir.

Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya elmləri doktoru, professor

Q.İ. MƏŞƏDİYEV

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. İqtisadi terminologiyanın sürətlə zənginləşməsi ilə özünü göstərmiş XX əsrin son onilliyində dünyada baş vermiş siyasi proseslər, müstəqil dövlətlərin yaranması, onların bazar iqtisadiyyatına keçidi yeni iqtisadi sahələrin terminologiyasının formalaşdırılmasına inkişaf etməsi ilə nəticələndi. Hazırda bu proses davam etməkdədir. Azərbaycan da müstəqilliyini yeni bərpa etmiş və iqtisadiyyatını bazar iqtisadiyyatı üzrə quran dövlətdir. Məhz bu cəhət ölkədə iqtisadi terminologiyada da yeni proseslərin baş verməsini gerçəkləşdirmişdir. Dövlətin beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sistemində müstəqil qoşulması, Azərbaycan-rus dil əlaqələri ilə yanaşı, Azərbaycan-İngilis dil əlaqələrinin güclənməsinə səbəb olmuşdur.

Son dövrlərdə bazar iqtisadiyyatına keçidlə bağlı iqtisadi-siyasi terminologiyaya aid dilimizin lüğət tərkibində yeni-yeni terminlər yaranmışdır. İqtisadiyyatla bağlı “bazar”, “özəl”, “özəlləşdirmə” leksik vahidləri müstəqillik illərində mənə genişlənməsi nəticəsində məhsuldar işlənən iqtisadi terminlərə çevrilmişdir. Eləcə də, “özəl”, “sahibkar” termini son dövrlərdə yeni mənada işlənən terminlərdəndir. Dilin daxili imkanları əsasında termin yaradıcılığı ilə paralel terminalma da sürətli forma almışdır. Müasir dövrdə terminologiyada gedən prosesləri səciyyələndirən əsas cəhətlərdən biri beynəlmiləl terminlərin sayının sürətlə artmasıdır. Bu cəhət özünü iqtisadi terminologiyada daha aşkar şəkildə göstərir. İqtisadiyyatda yeni hadisə və proseslər baş verir, bu sahədə yaranan yeni anlayışların adlandırılmasını, onların sistemləşdirilməsini və iqtisadi terminologiyanın linqvistik səviyyədə təsnifini ön plana çəkir.

Azərbaycan dilində iqtisadiyyat terminologiyasının müasir dövrdə zənginləşməsi prosesi bu terminoloji sistemin yenidən tədqiqi üçün əhəmiyyətli dərəcədə material vermişdir. İqtisadiyyatla bağlı əvvəllər aparılmış tədqiqatlar iqtisadi sistemin dəyişməsi və beynəlxalq münasibətlər sistemində müstəqil qoşulma nəticəsində xeyli dərəcədə köhnəlmişdir. Burada rus dili vasitəsilə terminalmanın zəifləməsi, Avropa dillərindən, xüsusən də İngilis dilindən birbaşa terminalma xüsusi yer tutur. Beynəlmiləl terminlərdən, o cümlədən də İngilis dilindən birbaşa alınan terminlərdən istifadə olunmasına verilən üstünlük Azərbaycan və İngilis dillərinin iqtisadi terminologiyasının müqayisəli aspektdə tədqiqini zəruri etmişdir.

Son dövrlərdə kommərsiya və beynəlxalq iqtisadiyyatla bağlı sənədlərin Azərbaycan dilinə tərcümə olunması, ingilis dilində ikitərəfli iqtisadi müqavilələrin bağlanması iki dilin terminologiyasının qarşılıqlı şəkildə istifadə olunması, terminoloji sistemdə unifikasiyanın vacibliyini şərtləndirmişdir.

İngilis və Azərbaycan dillərinin iqtisadi terminologiyasının müqayisəli şəkildə tədqiqinə həsr olunmuş monoqrafik tədqiqatların bu günə qədər işlənməməsi də dissertasiyanın aktuallığının göstəricilərindən biridir.

Dilçilik üçün terminoloji ləksikanın öyrənilməsi bu və ya digər sahənin elmi səviyyəsini müəyyənləşdirməklə yanaşı, həmin sahə terminologiyasının formalaşma yollarının linqvistik təhlili baxımından da xüsusi əhəmiyyət daşıyır. İki dildə iqtisadi terminologiyanın təşəkkül tapması, formalaşması və inkişafı proseslərinin araşdırılması qeyd olunan problemlərin həlli üçün geniş imkanlar açır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiyanın əsas məqsədi Azərbaycan və ingilis dilində iqtisadi terminologiyanın müqayisəli şəkildə tədqiq olunmasıdır. Bu məqsədlə aşağıdakı vəzifələr həyata keçirilmişdir:

- Azərbaycan və ingilis dilində iqtisadi terminlərin təşəkkülü, formalaşması və inkişafı xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- Azərbaycan və ingilis dilində iqtisadi terminologiyanın zənginləşmə mənbələri və yollarının öyrənilməsi;
- Azərbaycan və ingilis dillərində iqtisadi terminlərin yaranma üsullarının müəyyənləşdirilməsi;
- Azərbaycan və ingilis dillərinin iqtisadi terminologiyasında terminalmanın səbəblərinin aydınlaşdırılması və alınma terminlərin mənbəyinin təyin edilməsi;
- Azərbaycan və ingilis dillərində alınma iqtisadi terminlərin mənşəcə təsnifi və onların xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi.

Tədqiqatın obyekt və metodları. Tədqiqatın obyektı Azərbaycan və ingilis dillərində işlənən iqtisadiyyat terminləridir.

Dissertasiyada qarşıya qoyulan məqsəd və vəzifələrdən asılı olaraq təsviri və müqayisəli metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Azərbaycan və ingilis dilində iqtisadi terminologiyanın tarixi və müqayisəli aspektdə ilk dəfə tədqiqata cəlb edilməsi işin əsas yeniliyini təşkil edir. Dissertasiyada hər iki dildə iqtisadi terminologiya uzun əsrlər boyu formalaşmış, bir sıra ekstralingvistik amillərlə şərtlənmiş tam bir sistem kimi araşdırılır.

Azərbaycan və ingilis dilində iqtisadi terminologiyanın yaranma prosesi, təşəkkülü ilk dəfə tarixi faktlar, yazılı abidələr və iqtisadiyyat sahəsində yazılmış ilk elmi əsərlər prizmasından nəzərdə keçirilir.

Müasir dövr iqtisadi terminologiyasının inkişafında ingilis dilinin aparıcı rol oynaması, yeni anlayışların ingilis dilində formalaşmış başqa dillərə də keçməsinin linqvistik, ekstralingvistik səbəbləri elmi faktlar əsasında tədqiq edilir.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Dissertasiyanın nəzəri əhəmiyyəti ondan irəli gəlir ki, burada Azərbaycan və ingilis dillərinin iqtisadi terminologiyası müqayisəli şəkildə öyrənilir. Bu dillərdə iqtisadi terminlərin ümumişlək leksik vahidlər əsasında formalaşmış sabitləşməsi, yeni terminlərin yaranması üsulları, habelə iqtisadi terminlərin alınması məsələləri faktlarla araşdırılır. İlk dəfə olaraq ingilis dilində termin yaradıcılığında istifadə edilən prefiks və suffikslərin əsas dairəsi və onların məhsuldarlığı müəyyənləşdirilir. İki dilin morfoloji üsulla termin yaradıcılığında işlənən vasitələri və onların qarşılıqları təyin edilmişdir. Bununla yanaşı ingilis dilində söz yaradıcılığında xüsusi rolu olan söz köklərinin aşkara çıxarılması təkcə iqtisadi terminologiyada deyil, digər sahə terminologiyalarında istifadə edilən Avropa mənşəli terminlərin linqvistik təhlili üçün yeni elmi-nəzəri baza yaradır.

Müasir iqtisadi terminologiyada müxtəlif üsulla yaranan yeni terminlərin təhlili iqtisadi terminologiyanın inkişaf xüsusiyyətlərinin açılmasında nəzəri əhəmiyyət daşıyır.

Tədqiqatın nəticələrindən və iş prosesində toplanmış materiallardan iqtisadi terminologiya üzrə ikidilli, çoxdilli və izahlı lüğətlərin hazırlanmasında, Azərbaycan, ingilis və başqa dillərin terminoloji sisteminin tədqiqatında, lüğətlərin tərtibində istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın aprobeiası. Dissertasiya Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun terminologiya şöbəsində yerinə yetirilmişdir. Tədqiqatın əsas məzmunu müxtəlif elmi məcmuələrdə nəşr olunmuş məqalələrdə öz əksini tapmışdır. Məqalələr dissertasiyanın məzmununu tam əhatə edir.

İşin quruluşu. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

TƏDQIQATIN QISA MƏZMUNU

Dissertasiyanın “Giriş” hissəsində mövzunun aktuallığı, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, metod və mənbələri, elmi yeniliyi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, aprobeasiyası və quruluşu haqqında məlumat verilir.

Dissertasiyanın “İqtisadiyyat terminologiyasının təşəkkülü, formalaşması və inkişafı” adlanan birinci fəslə iki bölmədən ibarətdir. Birinci bölmədə Azərbaycan və ingilis dillərində iqtisadiyyat terminlərinin təşəkkülü, ikinci bölmədə iqtisadiyyat terminlərinin formalaşması və inkişafı məsələləri araşdırılmışdır.

İqtisadiyyat cəmiyyət həyatının əsas sahələrindən biri olub insan birliklərinin yarandığı ən qədim zamanlardan özünü müxtəlif formalarda göstərmişdir. İqtisadiyyat insan həyatı üçün zəruri olan maddi nemətlərin istehsal sahələrinin məcmusu olduğundan hər bir sistemli iş, fəaliyyət istiqaməti iqtisadiyyatın qollarından birini təşkil etmişdir.

Təbii ki, müəyyən sahələrə aid olan sözlər ən qədim dövrlərdə terminoloji səciyyə daşmamışdır. Bununla belə, “Termin yaradıcılığı cəmiyyətin məişəti, ictimai həyatı ilə, onun elmi, iqtisadi və mədəni inkişafı ilə sıx bağlıdır. .... Musiqi, hər b və təsərrüfat ilə bağlı sözlər az qala insanın özü qədər qədimdir. Buna görə də dildəki terminoloji sistemə daxil olan leksik vahidlərin bütövlükdə üzə çıxarılıb tədqiq olunması, onların yaranma tarixinin müəyyənləşdirilməsi, etimoloji izahının verilməsi maraqlı və əhəmiyyətli dilçilik problemi olduğu qədər də çətindir”¹. Aydın ki, termin kimi işlənən ümumişlək sözlərin böyük bir qismi dilin qədim dövrlərində yaranmışdır. Bu cəhət ingilis, həm də Azərbaycan dili üçün eynidir. Bu dillərdə ən qədim dövrlərdə yaranmış, dilin lüğət fonunda yer almış bir sıra sözlər sonralar iqtisadi terminlərə çevrilmişlər.

İqtisadi fikir və təlimlərin yaranması tarixi qədim dövrlərə gedib çıxır. Azərbaycanda iqtisadi fikirlər haqqında ilk məlumatlar xalq ədəbiyyatı nümunələrində, nağıl və dastanlarda, qədim yazılı abidələrdə ifadəsini tapır. İlk dəfə iqtisadi anlayış, məfhumlarının adları da bu mənbələrdə işlənmişdir.

---

¹ S.A.Sadıqova. Azərbaycan dilində terminologiyanın təşəkkülü və inkişafı. Bakı, Elm, 2005, səh.4.

Dövlətçiliyin, idarəetmənin, müxtəlif istehsal sahələrinin yaranması və inkişafı iqtisadi biliklərin rolunu getdikcə artırmışdır. Azərbaycan şairləri, alimləri, görkəmli mütəfəkkirləri dövlətin idarə olunması və iqtisadiyyatın qurulmasından əsərlərində dönə-dönə bəhs etmişlər. Şərqdə böyük populyarlığı ilə seçilən yaradıcılıq janrlarından biri də nəsihət və məsləhət səciyyəli əsərlər olmuşdur. Bu əsərlərdə istehsal, ticarət, qazanc və onun istifadə olunması, sənətkarlıq və s. haqqında müxtəlif biliklər, şərhlər və izahlar verilmişdir.

İqtisadi sistemdə vergi xüsusi yer tutur və indi də bu mövqeyini qoruyub saxlayır. İqtisadiyyatda işlənən *vergi* müasir türk dilinin çoxunda qalmış qədim sözlərdən biridir. Bu sözün əski şəkl *bergü* olub kökü *ber-//ver-* felindən götürülmüşdür. Osmanlı türkcəsində *bergü/vergi* «gift, tax» mənasında olmuşdur. Mahmud Kaşğaridə «*bergu*» şəklində «borc, verəcək» anlamında verilmişdir: *anıq manqa bir at bergüsü bar - Onun mənə bir at borcu var (M.Kaşğari. «Divanı lüğət-it türk», İs.200).*

Qədim türk mənbələrində müxtəlif sənəd və abidələrdə bir sıra vergi terminləri işlənmişdir. A.Melek Özyetginin tədqiqatında türk dillərində istifadə olunmuş aşağıdakı əsas əski vergi terminləri qeydə alınmışdır: *alban, alım, alıtçı, anbar haqqı, anbar malı, basıq, bergü, berim, berimçi, bert, borla tamğası, borluk, borlukçı, çarig, çikiş, ert, harc, harac, haracat, hazır, hazır anbar, inçü bağçı, inçü borlukçı, iş küç, kabın, kalan, yasak, yer hablesi, yulug berim* və s.

Müasir iqtisadiyyat terminologiyasında «alqı» və «alqı-satqı» terminləri, həmçinin «alqı», «alqı-satqı» terminlərinin bir komponent kimi daxil olduğu terminoloji söz birləşmələri vardır. Məsələn, «iş qüvvəsinin alqısı», «iş qüvvəsinin alqı-satqısı» və s.

Orxon Yenisey abidələrində *tabar* «mal, davar» anlamında qeydə alınır: «Anta ötrü türgis, karlukıx *tabarın* alıp, ebin yolıp barmıs, ebimə tüsmis ondan dağıdıb getmiş, evimə qayıtmış» («Orxon Yenisey abidələri», Bakı, 1993,145).

Orxon-Yenisey abidələrində *bay-varlı, zəngin, bar-var dövlət, barım-var dövlət, əmlak, bəg-bəy, bir//Ber-hədiyyə etmək, bağışlamaq, bul-qazanmaq, asığ//asığ-fayda, qazanc, əmgək-əmək, is//is -iş, əmək, it-bert-hədiyyə, bəxşiş, künlük-qaravaş sahibi, kənz sahibi, kalı-qalıq, kalın-cehiz haqqı, cığay-yoxsul* və s. iqtisadiyyat terminləri qeydə alınır.

İngilis dilində iqtisad terminologiyasının təşəkkülü də qədim dövrlərlə bağlıdır. Bu dildə də iqtisadiyyat terminləri həm mənşəcə dilin öz sözləri, həm də alınma sözlər əsasında yaranmışdır.

XVI əsrin əvvəlində Azərbaycanda Səfəvi dövlətinin yaranması böyük sosial-iqtisadi irəliləyişin nəticəsi idi. Bu dövrdə rəiyyət ötən

dövrərdə olduğu kimi, 50-yə qədər vergi verməli və mükəlləfiyyətlər daşımali idi. Bunlardan ən ağırı *malcəhat-bəhrə*, *baxraçə*, *ixracat*, *xariciyat*, *şiltaqat*, *avarizat*, *alafe*, *ulufe*, *künəlgə*, *biyar*, *peşkəş*, *çıraqlıq*, *tərh*, *çuvallıq* və s. idi. Bu dövrdə Azərbaycanda əyalətin maliyyə işlərini idarə edən şəxs, məmur «dəftərdar» adlandırılmışdır. Əyalət ən böyük inzibati ərazi vahidinə deyilmişdir. Əyalət bəylərbəyi və ya vəzir tərəfindən idarə edilmişdir. Bu şəxsə paşa titulu verilmişdir. Əyalət sancaqlara bölünmüşdür. *Sancaq/sancak* əyalətə daxil olan inzibati-iqtisadi vahid olmuşdur. Hər bir sancaqda *zəamat* və *timar* sahiblərinə padşahın *xass* mülklərindən torpaqlar verilmişdir.

İqtisadi təlimlər tarixi olduqca geniş bir problemdir. Tədqiqatçılar iqtisadi təlimləri yaranma dövrünə və aid olduğu iqtisadi münasibətlərə görə üç yerə bölürlər: 1) bazar iqtisadiyyatına qədərki dövrün iqtisadi təlimləri; 2) tənzimlənməyən bazar iqtisadiyyatına aid iqtisadi təlimlər; 3) tənzimlənen (sosialyönlü) bazar iqtisadiyyatına dair iqtisadi təlimlər.

Müasir dövr iqtisadçıları merkantilizmin sosial-iqtisadi sferada insan biliklərinin yeni müstəqil sahəsi kimi iqtisad elminin formalaşmasının keçid dövrü hesab edirlər. Merkantilizm latın «*mercari*»- ticarət etmək, ingilis «*mercantise*»- ticarət sözündəndir. Bu sözlərin müxtəlif derivatlarını ingilis iqtisadçısı Tomas Mun işlətmişdir. Onun «İngiltərənin xarici ticarətdəki sərvətləri və ya bizim xarici ticarət balansı xalqımızın sərvətinin göstəricisi kimi» əsərində merkantilizm dövrünə aid ingilis iqtisadi terminlərinin əksəriyyəti işlənmişdir. Bu əsər ingilis dilində iqtisad terminlərinin artıq XVI əsrin ikinci yarısında formalaşdığını göstərir.

Tomas Munun ingiliscə yazdığı «*Englands Treasure by Forraign Trade or The Ballance of our Foreign Trade is The Rule of our Treasure*» əsərində çoxlu sayda iqtisadiyyat terminləri işlənmişdir. Əsərin təkə adında müasir ingilis dilində işlənən «*treasure*», «*trade*», «*balance*» terminləri vardır.

Ümumiyyətlə, hər iki dildə iqtisadiyyat terminlərinin formalaşmasında oxşar bir xüsusiyyət vardır. Bu xüsusiyyət ümumişlək sözlənin terminoloji mənə alması ilə səciyyəlidir.

Ticarət Avropadan əvvəl Şərqdə daha geniş yayılmışdır. Azərbaycanda ticarətin qədimdən mövcud olması heç bir şübhə doğurmur. Oğuz bəylərinin övladları və özləri üçün müxtəlif əşyaları, geyimləri, hərbi ləvazimatları almağı bazirganlara tapşırılması haqqında KDQ-də müfəssəl məlumat vardır. Şərqdə yazılmış nəsihətnamələrdə və bir sıra digər əsərlərdə ticarətin qaydaları

haqqında geniş söhbətlər açılır. XI əsrin məşhur tarixi-ədəbi abidəsi olan «Siyasətnamə»nin müəllifi Nizamülmülk dövlət və onun iqtisadi əsaslarını geniş şərh etmişdir.

Azərbaycan iqtisadi fikir tarixi qeyd olunduğu kimi, çox-çox qədimlərə gedib çıxır. Burada xüsusi cəhət ondadır ki, Azərbaycan iqtisadi fikir tarixi sırf iqtisadi mövzuda Azərbaycan dilində yazılmış mənbələrdə, abidələrdə deyil, şifahi xalq yaradıcılığı, fars və ərəb dillərində yazılmış əsərlərdə və nəhayət Azərbaycan klassiklərinin əsərlərində özünə yer alır. Nizamidən başlayaraq Azərbaycan klassik ədəbiyyatının bütün nümayəndələrinin (Xaqani, Füzuli, Nəsimi, Qazi Bürhanəddin və b.) əsərlərində, yazılı abidələrimizdə iqtisadi fikir bu və ya başqa dərəcədə öz yerini almışdır və şübhəsiz ki, bu əsərlərdə müasir iqtisadiyyat terminologiyasına daxil edilən sözlər, söz birləşmələri kifayət qədər çoxdur. Ona görə də Azərbaycan dilində iqtisadiyyat terminologiyasının formalaşmasında VI-VII əsrlərdən XV əsrə qədərki dövr mühüm rol oynamışdır. Bu dövrdə iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələri və sənətlər üzrə terminologiya artıq yaranmışdır.

N.Cəfərov XVIII əsrə aid risalədən seçdiyi *əhli-ticarət, alduğu nəsnə, satduğu nəsnə müştəri, aldatmaq, bahalı, dükən, ucuzca vermək, alan, borc etmək, bir batman, baqqal, bahası məlum, ehtikar, ehtiyac, rüşvət, miqdar, möhtac və s.* ticarət terminlərini qeyd etmişdir.¹

Azərbaycan və ingilis dillərində iqtisadiyyat terminlərinin formalaşması, müvafiq sahə terminologiyasının inkişafı bu sahənin özünün formalaşmış status alması, ona aid elmi əsərlərin yazılması və nəhayət müxtəlif tipli lüğətlərin hazırlanması ilə sıx bağlıdır. Deməli, Azərbaycan və ingilis dillərində terminologiyanın inkişafı prosesi bu sahədə, daha doğrusu iqtisadiyyat terminologiyası üzrə aparılmış elmi tədqiqatları da əhatə edir. İqtisadiyyat terminlərinin toplanması, bu sahəyə aid terminlərin izahlı, ikidilli və çoxdilli lüğətlərinin nəşri məsələləri də iqtisadi terminologiyanın inkişafının göstəriciləridir. Bu sahəyə aid ilk lüğət 1922-ci ildə nəşr edilmişdir. «Elmi terminologiyanın ictimai-iqtisadi lüğəti» adlanan bu əsərdə iqtisadiyyat terminlərinin müəyyən hissəsi öz əksini tapmışdır. 1936 və 1944-cü illərdə hazırlanmış üç lüğət də Azərbaycan iqtisadiyyat terminologiyasının inkişafında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Burada bu sahəyə dair əsas anlayışları ifadə edən terminlər toplanmışdır. Lüğətdə toplanmış terminlərin çoxu (məs., əmanət, borc, sələm, faiz, pul, sikkə,

---

¹ N.Cəfərov. XVIII əsr Azərbaycan ədəbi dilinin terminoloji leksikası. B., 1988, səh.145.

bank, kassa, pulun dövriyyəsi və s.) müasir iqtisadi terminologiyaya daxildir. Bununla belə, lüğətdə kapitalist maliyyə-kredit sistemi ilə bağlı terminlərə yer verilməməsi dövrün tələbi ilə bağlı olmuşdur.

1937-ci ildə nəşr olunmuş «Rusca-azərbaycanca ictimai-siyasi lüğət» yalnız iqtisadiyyat terminlərini əhatə etmir. Burada siyasi, ictimai, sosial sahələrə dair terminlər verilir. 1994-cü ildə nəşr olunmuş «İqtisadiyyat terminləri lüğəti» iqtisadiyyata aid terminlərin böyük bir hissəsini əhatə etmişdir. Lüğətdə siyasi iqtisad, istehsalın idarə edilməsi, sənaye, kənd təsərrüfatı və ticarətin iqtisadiyyatı, maliyyə-kredit, statistika və mühasibat uçotu, iqtisadi-riyazi metodların və hesablama texnikasının tətbiqi, demoqrafiya, marketinq, menecment, beynəlxalq iqtisadi əlaqələr və iqtisadi fəaliyyətin digər sahələrini əhatə edən 20 minə yaxın termin verilmişdir.

Azərbaycan dilində iqtisadiyyat terminologiyası sahəsində nəşr edilmiş fundamental işlərdən biri də maliyyə terminlərinin izahlı və tərcümə lüğətidir. Ən irihəcmli iqtisadiyyat terminləri lüğəti (ikicildlik) 2003-cü ildə nəşr olunmuşdur. Bu lüğət iqtisadiyyatın demək olar ki, bütün sahələrinə dair terminləri əhatə edir.

2005-ci ildə «Qısa izahlı iqtisadi terminlər lüğəti» çapdan çıxmışdır. Müəlliflər kollektivinin tərtib etdiyi bu lüğətə iqtisad elminin nəzəri və praktik məsələlərini əhatə etməklə 4000-dən çox iqtisadiyyat termini daxil edilmişdir.

«İqtisadiyyat terminlərinin yaranma mənbələri və üsulları» adlanın ikinci fəsilə iqtisadiyyat terminlərinin yaranma prosesi və spesifik xüsusiyyətləri, müxtəlif üsullarla terminlərin yaranması məsələləri araşdırılmışdır.

Sahə terminologiyalarında yeni terminlərin yaranma mənbələri iki qrupa ayrılır: 1) dilin daxili imkanları əsasında yaranan terminlər; 2) alınmalar əsasında yaranan terminlər.

Azərbaycan və ingilis dillərinin lüğət tərkibində, onun terminoloji sistemində, xüsusən də iqtisadiyyat terminologiyasında köklü dəyişmələr olmuşdur. Terminlər dilin lüğət tərkibinin əsas hissələrindən biridir. Araşdırma və tədqiqatlar göstərir ki, dilin müxtəlif sahələrində müşahidə olunan dəyişmələr daha çox terminoloji sistemdə hiss olunur. Sosializm dövrünün iqtisadi münasibətləri ilə bağlı anlayışları ifadə edən bir çox terminlər (sosializm yarışı, beşillik, əməyin kooperasiyası və s.) indi istifadədən çıxmış, bir vaxtlar mənfi mənəli sayılan sahibkar, biznes, firma, komersant, ticarətçi, alqı-satqı, kapitalizm kimi sözlər yeni iqtisadi münasibətlər əsasında yenidən qiymətləndirilmiş və fəal istifadəyə qaytarılmışdır.

İqtisadiyyat hər bir cəmiyyətin əsasını təşkil edir. İqtisadiyyat daim inkişaf edir. İnkişaf edən iqtisadiyyat isə yeni-yeni anlayışların yaranmasını gerçəkləşdirir. İqtisadi inkişaf prosesində yaranan anlayışlar yeni terminlərlə adlandırılır. Bu isə iqtisadi terminologiyanın zənginləşməsinə və dəyişməsinə səbəb olur. İqtisadi terminlərin müəyyən qismi hələ iqtisadiyyat elmi yaranandan əvvəl işlənmiş və bu gün də iqtisadiyyatın əsas anlayışlarının adını bildirdiyi üçün arxaikləşməyən terminlər kimi işlənir. Məs.: *əmək, əmək cisimləri, istehsal, məhsuldar qüvvələr, vergi, bazar, maliyyə, səmərə, mülkiyyət* və s.

İngilis dili beynəlxalq dil funksiyasını yerinə yetirdiyi üçün beynəlxalq iqtisadi terminologiyanın formalaşmasına əsaslı təsir göstərir. İqtisadi terminologiyada ingilis dilindən alınmaların çəkisi yüksəkdir. Bu, ingilis dilində iqtisadiyyat terminologiyasının xüsusi mövqeyini göstərir.

İngilis dilində də sözlərin, terminlərin, o cümlədən də iqtisadi terminlərin semantik, morfoloji, sintaktik, kalka və ixtisar üsulları ilə yaranması əsas faktır. Lakin ingilis dilində söz yaradıcılığının spesifik cəhətləri vardır.

İngilis dilində sözdüzəltmədə üç əsas vasitədən istifadə olunur: köklər, ön şəkilçilər (prefikslər) və suffikslər. Azərbaycan dilindən fərqli olaraq burada köklərin morfoloji üsulla sözdüzəltmədə iştirak etməsi bir qədər qərribə səslənir və morfoloji üsulla söz yaradıcılığının ənənəvi elmi şərhindən kənara çıxır. Belə ki, ingilis dilində müəyyən sayda kök vardır ki, onlar dilin lüğət fondunun tərkibinə daxil olan bütün sözlərin böyük bir hissəsinin yaranmasında iştirak edir. İngilis dilində sözdüzəltmə prosesində fəal olan əsas köklər çoxdur. Məs.: *-acr-, -ad-, -agr-, -alte-, -anima-, -anthro-, -aqua-, -ann-, -carn-* və s. Belə köklərin əvvəlinə ön şəkilçisi, sonuna suffiks artırılması ilə yeni sözlər düzəlir. Qeyd olunan köklər termin yaradıcılığında da fəaldır.

İngilis və Azərbaycan dilində termin yaradıcılığına dair təhlil göstərir ki, iqtisadiyyat terminologiyasına daxil olan terminlərin sayı getdikcə artır, bu sahənin terminoloji bazası sürətlə zənginləşir. İstər Azərbaycan, istərsə də ingilis dilində termin yaradıcılığında əsasən semantik, morfoloji, sintaktik, kalka üsulları əsasdır.

Dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsində sözün mənaca dəyişməsinin iki növü fərqləndirilir: 1) sözün mənaca tamamilə dəyişməsi; 2) mövcud sözün əsas mənası ilə yanaşı yeni mənə qazanması.

Semantik yolla yeni terminin yaranması müxtəlif dillərin sahə terminologiyalarında, o cümlədən də Azərbaycan və ingilis dilində

iqtisadiyyat terminologiyasında çox işlənir. Xüsusilə, ümumişlək sözlərin yeni mənə kəsb edərək terminləşməsində iki aparıcı xüsusiyyət göstərilir: 1) ümumişlək sözün semantikasını genişləndirir və bu söz termin səciyyəsi qazanır; belə termin-sözlər müasir Azərbaycan dilinin terminoloji sistemində müəyyən kəmiyyət göstəricilərinə malik olur və terminologiyada bu proses davam edir; 2) müxtəlif terminoloji sahələrə və ya dar işləklilik keyfiyyətinə malik olan termin səciyyəli sözlər başqa sahədə müəyyən anlayışı ifadə etməyə yönəlir və yeni bir sahənin terminoloji sistemində daxil olur¹.

Semantik üsulla termin yaradıcılığı terminoloji sistemin inkişafının müxtəlif mərhələlərində özünü fərqli şəkildə göstərir. Ümumişlək sözlərin semantikasında baş verən dəyişmələr əsasında onların, yəni ümumişlək sözlərin terminə çevrilməsinin ən məhsuldar dövrü yeni terminoloji sistemin yaranması dövrünə təsadüf edir.

İngilis və Azərbaycan dilində iqtisadiyyat terminologiyasındakı coin-sikkə, client-müştəri, benefit-fayda, bill-hesab, bonus-mükafat, balance-qalıq, base-baza, farm-ferma, market-bazar, means-vəsait, master-usta, misery-dilənçilik və s. sözlər iqtisad elminin terminoloji sisteminin yarandığı ilk dövrlərdə dilin ümumişlək leksik qatında işlənmişdir. Eləcə də *kəmə*r sözünün ilkin ifadə etdiyi predmet belə bağlanmış əşya olmuşdur. Bu anlamda dilimizdə *qayı*ş sözü də işlədilir. Kəmər müəyyən en və uzunluğa malikdir və müəyyən sahəni əhatə edir. Assosiativ oxşarlığa görə *kəmə*r sözü ilk öncə zoologiyada termin kimi istifadə olunmuşdur. Bu elmdə soxulcanı əhatə edən buğumlar kəmər adlandırılır. Neft və suyun müxtəlif yerlərə nəqli üçün əvvəllər saxsı, sonralar isə metal borulardan istifadə olunmuşdur. Assosiativ bənzətmə nəticəsində bir-birinə bağlanmış ötürücü borular şəbəkəsi kəmər adlandırılmışdır. Beləliklə, kəmər ümumişlək sözü yeni mənə kəsb etmiş və iqtisadiyyat termini statusu qazanmışdır. Eyni məhsulun nəqli üçün yaradılmış ayrı-ayrı kəmərlər də bir-birindən fərqləndirilməlidir. Bunun üçün müxtəlif üsullardan istifadə edilir. Məsələn, kəmərin keçdiyi əsas ərazilərin adlarından istifadə olunur. *Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmə*ri, *Bakı-Supsa neft kəmə*ri və s.

Müasir ingilis dilində iqtisadiyyat terminologiyasında *bazar* sözünün qarşılığı «*market*» sözüdür. Bu sözün «qiymət, ölçü» və «qiymətləndirmək» mənası verən «*mark*» sözündən düzəlməsi şübhə doğurmur. Müasir ingilis dilində də tərkibində *market* sözü olan termin

---

¹ S.Sadıqova. Azərbaycan dilinin terminologiyası. Bakı, Elm, 2011, səh.122.

söz birləşmələri çoxdur. Məs.: *market day* –bazar günü, *market exchange* –bazar mübadiləsi, *foreign market* –xarici bazar və s.

Bull (öküz) birja ticarətində qiymətlərin artmasını gözləyən iştirakçı; qiymətlərin artımında oynayan alverçi. Bu terminə ümumişlək «öküz» sözü arasında semantik əlaqə qiymət artımının maksimuma çatmasındadır. İştirakçı qiymətin son həddə yaxınlaşmasını gözləyir və bundan sonra oyuna girir. Öküz maksimum haldan çıxarıldıqdan sonra döyüşə atılır. Analogiyaya bu əsasdadır. *Bull* (öküz) termini də daha iki terminin yaradılmasında istifadə edilmişdir: *Bull market* (öküz bazarı)-kursun daim qalxdığı bazar; *bull spread* (öküz spredi)-kontraktın yaxın ay üçün alınması və kontraktın vaxtı bitmiş ay üçün satılması.

İngilis dilində də terminin mənasının genişlənməsi ilə yaranan, yəni, yeni iqtisadi anlayışı ifadə edən terminlər də çoxdur. Məs.: *marketing*, *menecment*, *diler*, *dirma*, *rinq*, *grant*, *passiv* və s.

Termin yaradıcılığında morfoloji üsul məhsuldardır. Azərbaycan dilində, ingilis dilindən fərqli olaraq, morfoloji üsulla termin yaradıcılığı çox zəngin və rəngarəng imkanlara malikdir. Bu xüsusiyyətlər iqtisadiyyat terminlərinin morfoloji üsulla formalaşmasında da özünü göstərir.

İngilis dilində prefikslər suffikslərlə müqayisədə daha çoxdur. Müasir ingilis dilində 80 prefiksin olması qənaətinə gəlmək olar. Şəkilçilərin (suffikslərin) sayı müasir ingilis dili üçün də çoxluq təşkil edir. Qeyd olunanlardan başqa ingilis dilində 121 kök vardır ki, bunlar sözdüzəltmədə fəaldır.

Müasir Azərbaycan dilində morfoloji yolla iqtisadiyyat terminlərinin yaranmasında ən çox fəal olan məhsuldar şəkilçilər əsas götürülür. Bu şəkilçilərə 1) *-ma*, *-mə* (hesablama, çürümə, yüklənmə, dondurulma və s.). İngilis dilində *-ma*, *-mə* şəkilçisi funksiyasını *-ment* (*impoverishment*-yoxsulaşma; *payment*-ödəmə; *enrichment*-zənginləşmə; *intencification*-intensivləşirmə və s.), *-tion* (*appropriation*-mənimsəmə; *deduction*-ayırma; *computation*-hesablaşma və s.), *-ing* suffiksləri yerinə yetirir. (*underloading*-natamam yükləmə; *clearingkliring*-nəğdsiz hesabalma; *sorting out*-çəşidləmə və s.); 2) *-luq*, *-lik*, *-luq*, *-lük* (asılı+lıq, qanunverici+lik, əvəzçi+lik, ucuz+luq, məşğul+luq və s.). İngilis dilində *-dom*, *-ness*, *-ty*, *-sure*, *-ture*, *-al*, *-cy*, *-inq* və s. (*kingdom*-krallıq, *freedom*-azadlıq, *annual*-illik, (*handicraft*-kustarlıq; *high prices*-bahalıq; *index crop-capacity*-məhsuldarlıq indeksi; *index productivity*-əmək məhsuldarlığı indeksi; *profitableness*-mənfəətlilik; *utility*-faydalılıq və s. 3) *-çı*, *-çi*, *-çu*, *-çü* şəkilçisi. İngilis dilində *-or*, *-er*, *-ist* şəkilçiləri (iqtisadçı – *economist*, dulusçu – *potter*,

və s.); *-ant* şəkilçisi az olsa da -çi, -çı, -çu, -çü şəkilçilərinin sözə əlavə etdiyi sem funksiyasını yerinə yetirir: tenant-kirəçi. 4) -lı, -li, -lu, -lü ingilis dilində -able, -ible (preferably duty-üstünlük kömrüyü); 5) *-im, -im, -um, -üm* şəkilçisi: art+im, yağ+ım, tut+um, sağ+ım və s. İngilis dilində sözdüzəltmə və termin yaradıcılığında Azərbaycan dilinin -im, -im, -um şəkilçisinin qarşılığı kimi prefikslərdən istifadə olunur. Məs.: overpopulation- əhali artımı.

İqtisadiyyat terminlərinin yaranmasında məhsuldar üsullardan biri də sintaktik üsuldur. Hesablamalara görə sintaktik üsulla əmələ gələn iqtisadiyyat terminləri bu sahə terminologiyasının mühüm bir hissəsini təşkil edir. İngilis dilində sintaktik üsulla yaranan terminlərin də sayı çoxdur. Bunun əsas səbəbini yaradılan yeni terminlərin əvvəl mövcud olan terminlərlə bağlılığı, əlaqəsidir. Məs.; bank, bank of addition-bank əlavəsi, bank discount-bank uçuotu, bank guarantee-bank təminatı və s.

Sintaktik üsulla yaranan iqtisadiyyat terminlərini üç əsas qrupa ayırmaq olar: 1) mürəkkəb söz şəklində olanlar; 2) qoşa söz şəklində olanlar; 3) söz birləşməsi şəklində olanlar.

Mürəkkəb söz şəklində formalaşan iqtisadiyyat terminlərini tərkibindəki komponentlərinin quruluşuna görə iki əsas qrupa ayırmaq olar: a) hər iki komponenti sadə söz olanlar; məs.: *üstisistem* (üst+sistem), *altproqram* (alt+proqram), *yarımproqram* (yarım+proqram), *outtrade*, *agriculture*, *agriculturist* və s. b) komponentlərdən biri düzəltmə söz olanlar. Məs.: *adminstration*, *manufactured*, *manufacturer*, *workman*-günəməzdçü, *housekeeping* -ev təsərrüfatçısı və s.

Sintaktik üsulla əmələ gələn belə quruluşlu terminlərin komponentlərinin biri və bəzən hər ikisi alınma olur.

İngilis dilində mürəkkəb söz formalı iqtisadiyyat terminləri çoxluq təşkil edir. Bir çox belə terminlər sintaktik üsulla əmələ gəlsələr də, onların ifadə etdiyi məna Azərbaycan dilində sadə sözlərlə verilir. Məsələn, *handicraft* (labour)- sənət (əməyi). *Handicraft* tərkib hissələrinə parçalanır. *Hand+i+craft*; *handicraft*- kустarlıq; *handicraft* -kustar; *yearbook*.

İngilis və Azərbaycan dillərində qoşa söz şəklində formalaşmış bir sıra iqtisadiyyat terminlərini müqayisəli şəkildə təhlil etdikdə aydın olur ki, bir dildə qoşa söz quruluşunda olan termin, digər dildə söz birləşməsi və ya mürəkkəb termin formasındadır. Bəzi hallarda hər iki dildə termin qoşa söz formasında istifadə edilir. Məs.: *bonus-malus*, *jiro-bank*.

Lügətlər əsasında aparılmış təhlil və hesablamalar göstərir ki, Azərbaycan dilində çox söz formalı iqtisadiyyat terminləri ingilis dilində olduğundan azdır. Alınma terminin qarşılığı Azərbaycan dilində çox zaman söz birləşməsi kimi verilir. Məsələn, *cheque-book* – çek kitabçası, *reseipt-list* – mədaxil cədvəli və s.

Müasir Azərbaycan və ingilis dillərində istifadə olunan iqtisadiyyat terminlərinin böyük bir hissəsi söz birləşməsi şəklində olan terminlərdir. Söz birləşməsi tipli terminlər struktur etibarilə iki və daha artıq terminin sintaktik üsulla birləşməsindən yaranır.

Nitq hissələrinin iştirakına görə iqtisadiyyat termin birləşmələrini əsasən aşağıdakı şəkildə qruplaşdırmaq olar:

1. Asılı tərəfi adlıq halında olan isimdən, əsas tərəfi isə III şəxs mənsubiyyət şəkilçisini qəbul etmiş isimdən ibarət olanlar. Məsələn, *pul islahatı*, *səhmdar hüququ*, *əməliyyat mənfəəti* və s.

2. Asılı tərəfi sifətdən, əsas tərəfi isə adlıq halında olan isimdən ibarət olanlar. Məsələn, *texnoloji matris*, *izafi məhsul*, *iri sənaye*, *üzvi manifaktura*, *süni xətt*, *bircins meyar*, *texniki nəzarət* və s.

3. Asılı tərəfi feli sifətdən, əsas tərəfi isə isimdən ibarət olanlar. Məsələn, *ödənilən hesab*, *daşınan əmlak*, *dəyişən korrelyasiya* və s.

4. Asılı tərəfi saydan, əsas tərəfi isə isimdən ibarət olanlar. Məsələn, *çoxsahəli təsərrüfat*, *çoxproqramlı rejim*, *ikiqat uçot* və s.

İngilis dilində iki komponentli söz birləşmələrini nitq hissələrinə görə aşağıdakı əsas qruplara ayırmaq olar: 1) Hər iki tərəfi isim olan söz birləşmələri: *bond canital*, *bank credit*, *bank discount*, *international fair*, *international market*; 2) birinci tərəfi say ikinci tərəfi isim olan birləşmələr: *billion coin*, *unit price*, *double account*, *double trassat*, *second trade*; 3) birinci tərəfi sifət, ikinci tərəfi isim olan birləşmələr. Məsələn, *black market*, *basic means*, *carrent plan* və s.

Təhlil göstərir ki, iqtisadiyyat terminologiyasında komponentlərin sayı üçdən artıq olan termin-söz birləşmələri kifayət qədərdir. Bu xüsusiyyət həm Azərbaycan, həm də ingilis dillərində özünü göstərir. Belə birləşmələr başqa dillərin iqtisadiyyat terminologiyaları üçün də səciyyəvidir.

Dilçilikdə kalkaların müxtəlif növlərindən bəhs olunur. Bunların arasında leksik, semantik və sintaktik kalka növləri geniş işlənir. Kalka növündən asılı olmayaraq, baş verən dil hadisəsi eyni mahiyyət kəsb

edir. Bir dilin söz, söz birləşməsi, sintaktik konstruksiyanın elementləri başqa dilin müvafiq elementləri ilə əvəz edilir¹.

Leksik kalka söz səviyyəsində gedir. Bu zaman başqa dildəki termin dilin öz sözü ilə əvəzlənir. Məsələn, benefit – fayda, bonus – mükafat, premium - mukafat, category – dərəcə, society – cəmiyyət. Leksik kalkalar sintaktik kalkalarla müqayisədə az istifadə olunur. Kalka zamanı sintaktik birləşmələrin hissələri ayrı-ayrılıqda kalka edilir və sonra birləşdirilir. Qeyd olunan cəhət sintaktik kalka prosesinin özündə leksik kalkadan istifadə olunmasını təsdiqləyir. *Demand and supply–tələb və təklif.*

İqtisadiyyat terminologiyasındakı kalkaları qrammatik quruluşlarına və tərkibindəki sözlərin bir-birinə bağlanmasına görə aşağıdakı əsas qruplara ayırmaq olur.

1. Hər iki komponenti isim olan terminlər (İ+İ modeli). Məsələn, trade mark – fabrik markası; bank credit – bank krediti; factory owner –fabrik sahibi; və s.

2. Tərəflərdən biri sifət, o biri isim olan terminlər (S+İ). Natural person -физическое лицо- fiziki şəxs; large industry- большая промышленность-iri sənaye və s.

3. Tərəflərdən biri feli sifət, digər tərəfi isimdən ibarət terminlər (Fs+İ və ya İ+Fs modeli). recipient of goods -mal alan, variabl expenses- dəyişən xərclər və s.

Kalka edilən sözün quruluşundan asılı olaraq onun kalka edilməsinin müxtəlif formaları üzə çıxır.

1. Söz və ya söz birləşməsi olduğu kimi kalka olunur və bu zaman tərcümə variantında söz və ya söz birləşməsinin tərəfləri heç bir qrammatik şəkilçi qəbul etmir. Məsələn, *annul report –illik hesabat; balance – qalıq; additional earnings – əlavə qazanc; income and expences – gəlir və xərclər* və s.

2. Söz birləşməsi Azərbaycan dilinə kalka edildikdə ingilis dilində terminin mənasının dəqiq olması üçün Azərbaycan dilində birləşmənin tərəflərindən biri tələb olunan qrammatik şəkilçini qəbul edir. Məsələn, *ability to work – əmək qabiliyyəti; account bill – hesab fakturası; account book – hesab kitabı; agricultural labour – əkinçi (lik) əməyi; agricultural product - əkinçilik məhsulu* və s.

3. İngilis dilindən kalka edilən bəzi söz birləşmələrində birinci tərəfin əlavə sözdüzəldici şəkilçi qəbul edərək fərqli məna ifadə etməsi

---

¹ M.Ş.Qasımov. Azərbaycan dili terminologiyasının əsasları, Bakı, Elm, 1973, səh.84.

müşahidə edilir. Məsələn, *aim dedukation – məqsədli ayırma; aim deposit – məqsədli istiqraz.*

4. Kalkaetmə prosesində kalka olunan dildəki şəkilçilər də müvafiq şəkilçilərlə əvəz edilir. Məsələn, *absolute impoverishment – mütləq yoxsullaşma.*

5. İngilis dilindən Azərbaycan dilinə iqtisadiyyat terminlərinin kalka edilməsi zamanı kalka edilən dildə söz birləşməsinin yazılış forması ilə onun müvafiq kalkasının yazılış formasından fərqlənməsi halları baş verir. Məsələn, *economic statistician – iqtisadçı-statistik.*

İngilis və rus dillərində ön şəkilçili iqtisadiyyat terminlərinin Azərbaycan dilinə kalka edilməsi prosesində də bir sıra xüsusiyyətlər özünü göstərir. 1. Söz bütünlüklə kalka edilir, bu zaman ön şəkilçi (və ya ön hissə) və sözün kökü dilimizdə uyğun sözlərlə əvəz edilir. Məsələn: *Reexport –təkrar ixrac, unpaid use –əvəzsiz ödəmə.*

Bəzən ön şəkilçinin olduğu komponent olduğu kimi qalır, ikinci komponent isə Azərbaycan dilinə məxsus müvafiq sözlə əvəz edilir. Məsələn: *antitrust lows – antitrust qanunları, antitrust policy – antitrust siyasət, oligopolistic interdependense- олигополистическая взаимозависимость – oliqopolist qarşılıqlı asılılıq və s.*

Bəzən ön şəkilçi olduğu kimi qalır, sözün kökü isə Azərbaycan dilinə məxsus müvafiq sözlə əvəz edilir. Məsələn: *multimarket equilibrium –мультирыночное равновесие – multibazar tarazlığı, macroeconomic triadu – макроэкономическая триада, makroiqtisadi triada və s.*

Azərbaycan dilində yeni yaranan sözlərin müəyyən qisminə – daxili (-vnutri), -arası (mejd-)-kənar, -xaric (vne-),-ətrafı (pri-), -qabağı (pri-), -yanı (pri-), altı (pod-), -üstü (na-, nad-) kimi prefiksəl səciyyəli sözyaratma vasitələri ilə münasibətdə affiksəl sözyaratma vasitəsi kimi işlənən qarşılıqlara təsadüf edilir.

Kalkaetmədə digər formalara da rast gəlinir. Məsələn, ön şəkilçi uyğun sözlə əvəz edilir, sözün kökü isə dəyişməz qalır. Bəzən ön şəkilçi olduğu kimi qalır, sözün kökü isə Azərbaycan dilinə məxsus müvafiq sözlə əvəz edilir.

«Alınma iqtisadi terminlərin linqvistik təhlili» adlanın üçüncü fəsilə Azərbaycan və ingilis dillərinə müxtəlif dillərdən terminlərin keçməsi prosesi araşdırılır. Ayrı-ayrı dillərdən terminalmanın xüsusiyyətləri aydınlaşdırılır.

Müasir dövrdə dilin lüğət tərkibinin yeniləşməsi baxımından iqtisadi terminlər xüsusi yer tutur və zaman keçdikcə bu mövqə güclənir. Yeni terminoloji sistemlər Azərbaycanda baş vermiş iqtisadi

dəyişikliklər zəminində meydana çıxmışdır. Əmtəə birjaları, fond birjaları, marketing, erqonomika, reklam xidməti, ümumiyyətlə bazar iqtisadiyyatı ilə bağlı olan sahələr üzrə iqtisadi terminologiya Azərbaycan dilinin iqtisadi terminoloji sahəsi üçün yenilik kimi seçilir. Bu sahələrin terminologiyası ingilis dilində zaman keçdikcə formalaşmış, sabitləşmişdir. Azərbaycan dili üçün isə elmi istiqamət təzə olduğuna görə bu iqtisadi istiqamətlərə dair anlayışlar yeni-yeni yaranır. Belə bir şəraitdə yeni terminoloji sistemi formalaşdırmaq üçün ilk növbədə başqa dilin, daha doğrusu elmi istiqamətin yaradılmasında aparıcı metadil funksiyasını yerinə yetirmiş dilin anlayışları ifadə edən vasitələri, yəni həmin anlayışları bildirən ingilis dilinin iqtisadi terminologiyası mənbə rolunu oynayır. Bu xüsusiyyət yalnız Azərbaycan dili üçün deyil, rus və başqa bir sıra dillərdə də özünü qabarıq göstərir. Terminoloji sistemi formalaşdırmaq baxımından hər iki dil, daha doğrusu, Azərbaycan və ingilis dilləri üçün ortaq cəhət ondan ibarətdir ki, bu dillərin iqtisadi terminologiyasının formalaşmasında beynəlmiləl terminlərdən istifadə olunur (analiz/analysis; büdcə/budget; biznes/business; kompaniya/company; informasiya/information; standart/standard və s.).

Azərbaycan dilinin yeni iqtisadi istiqamətlər üzrə terminologiyasının formalaşması prosesində ingilis dilindən alınma terminlərdən (overdraft/overdraft; overhead/overhead; offşor/offshore; lizinq/leasing; reyting/rating; françayz/franchise və s.) istifadə edilir. Deməli, Azərbaycan dilinin iqtisadi terminologiyası yeni alınmalar hesabına sürətlə zənginləşir.

Müasir dövrdə heç bir ölkə dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya etmədən inkişaf edə bilməz. Azərbaycanın artan beynəlxalq iqtisadi əlaqələri ölkənin inteqrasiya prosesində fəal iştirakından xəbər verir. Bir çox hallarda bu inteqrasiya Rusiyadan yan ötüb keçir. Belə vəziyyət Azərbaycan dilinin yeni iqtisadi terminologiyasının formalaşmasında ingilis dilinin dominant mövqeyə keçdiyini, onun Azərbaycan dilinin iqtisadi terminologiyasına təsirinin gücləndiyini göstərir.

S.Sadıqova yazır: Azərbaycan dilinin daxili imkanları əsasında, bu dilin söz yaradıcılığı üsulları ilə müəyyən anlayışın ifadəsi üçün müvafiq termin yaratmaq mümkün olmadıqda başqa dildən həmin anlayışı ifadə edən termin hazır şəkildə alınıb işlədilir»¹.

---

¹ S.Sadıqova. Azərbaycan dilində müstəqillik illərində terminologiyanın inkişafı. «Terminologiya məsələləri», Bakı, Elm, səh.7.

Tədqiqatlar belə qənaətə gəlməyə imkan verir ki, beynəlmiləl terminlərdən istifadə olunması və ingilis dilindən terminlərin alınması prosesi sürətlənmişdir. Bütün bunlar terminologiyanın formalaşmasında ikinci mənbə rolunu ingilis dilinin, üçüncü mənbə rolunu isə beynəlmiləl terminlərin oynaması faktını təsdiqləyir.

Azərbaycan və ingilis dili iqtisadi terminologiyasında terminalmada əsas fərqlərdən biri birbaşa və vasitəli alınmalarla bağlıdır. İngilis dilinin lüğət tərkibi rəngarəngliyi ilə seçilir. Bu dildə müxtəlif dillərdən alınmalar dilin ümumişlək sözləri səviyyəsində də çoxdur. Terminlərdə qeyd olunan cəhət daha yüksək səviyyədədir. Bunun nəticəsidir ki, ingilis dilində birbaşa alınmalara daha çox rast gəlinir. İqtisadi terminologiyanın əsas bazası ingilis dilində formalaşdığı üçün bu dildə qarışıq alınmalar və mənşəcə qarışıq terminlərə də çox təsadüf olunur.

Alınma terminlər bütün dillərdə vardır. Belə alınmaların bir qismi mənşəyindən asılı olmayaraq bütün dillərin sahə terminologiyalarında eyni şəkildə işlənir. Belə terminlər internasional və ya beynəlmiləl terminlər kimi qruplaşdırılır.

Azərbaycan dilinin iqtisadiyyat terminologiyasında aparılmış müqayisəli tədqiqat bu terminoloji sistemdə üç əsas qatı fərqləndirməyə imkan verir: 1) ümumtürk; 2) Azərbaycan; 3) alınma qat. Üçüncü qata daxil olan terminləri qohum olamayan dillərdən alınmalara görə üç əsas qrupa ayırmaq olar: 1) ərəb-fars mənşəli terminlər; 2) rus mənşəli və rus dilinin təsirinə məruz qalaraq qarışıq mənşə xüsusiyyəti almış terminlər; 3) Avropa mənşəli terminlər. Qeyd olunan mənbələri ayrı-ayrılıqda təhlilə cəlb etmək maraqlıdır.

Azərbaycan ədəbi dilində milli elmi terminologiyanın nizama salınması, müxtəlif sahə terminlərinin lüğətlərinin hazırlanması prosesinə qədər ərəb-fars dilindən alınan terminlər sayca çox olmuşdur. Bu cəhət Azərbaycan dilində iqtisadiyyat terminologiyasında da özünü göstərir. İqtisadi terminologiyamızda ərəb-fars mənşəli xeyli miqdarda termin sabitləşmişdir. Belə terminləri işlənməsinə görə iki qrupa bölmək olar: 1) məhdud dairədə işlənən; 2) ədəbi dilimizin lüğət tərkibinə keçmiş və sabitləşmiş terminlər. *Rüsumi-siyasət, məvadi-heyvaniyyə, alayimi-xass, dehqan* və bu kimi ərəb-fars mənşəli iqtisadi terminlər məhdud dairədə işlənmiş, dilin lüğət tərkibindən çıxmış, eyni zamanda da terminoloji mövqeyini itirmişdir. İkinci qrupa aid ərəb-fars mənşəli iqtisad terminlərinin sadə, düzəltmə və mürəkkəb söz şəkilli formaları Azərbaycan dilində işlənir. Sadə sözlər: *faiz, sələm, pul, sərvət, təttil, beh* və s.; düzəltmə: *sahibkar, təcizət, istehsalat* və s.; mürəkkəb: *işəməzd, ortabab, əmtəə-pul* və s.

Azərbaycan dilinin iqtisadiyyat terminologiyasında ərəb-fars mənşəli sözlərin Azərbaycan dilinə məxsus sözdüzəldici şəkilçi qəbul etməsi və Azərbaycan mənşəli sözlə birləşməsi halları da az deyildir. Məs.: *ictimailəşdirmə, istehsalçı, istehlakçı, dövretmə, idxalçı, sənətkarlıq* və s.

Rus dilindən alınmaları iki əsas qrupa bölmək olar: a) rus dilinə məxsus alınmalar; b) rus dili vasitəsilə başqa dillərdən alınan alınmalar.

Rus mənşəli terminlərin alınması ilə bağlı dilimiz üçün iki dövrü fərqləndirmək olur. Birinci dövrdə rusizmlərin, o cümlədən də rus mənşəli iqtisadi terminlərin dilimizə keçməsinə məhdudiyət az olmuşdur. Belə vəziyyətin səbəbi o dövrdə Azərbaycan dilində termin yaradıcılığının çəvik olmaması ilə əlaqələndirilir. Bu dövrdə Azərbaycan dilinə *politekonomiya, doqovor, zaves (artıq çəki), revolusion yardım, zayem (istiqraz), normativ* və s. terminlər daxil olmuşdur. Sonralar belə terminlər dilin öz sözləri ilə əvəz edilmişdir. Məs.: *atçot-hesabat, klass-sinif, sklad –ambar* və s.

İqtisadi terminologiyada rus mənşəli sabitləşmiş terminlər də az deyildir. Məs.: *uçot, anket, plan, kassa, ştatr, sex, şkala, ştamp* və s.

Azərbaycan dilində iqtisadi terminologiyada rus dili vasitəsilə alınan Avropa mənşəli terminlər daha məhsuldardır.

Rus dili vasitəsilə alınan Avropa mənşəli iqtisadi terminlərin tərkibində – ik (kibernetik idarəetmə), -iv (akkreditiv, normativ), - siv (ekstensiv, intensiv) – izasiya (urbanizasiya), - iya (flotiliya, ekonometriya) – iza (ekspertiza) və bir sıra başqa şəkilçilər də qeydə alınır. Onlardan bəziləri həm rus dilində, həm də Avropa dillərində vardır.

Azərbaycan dilinin tarixən Avropa dilləri ilə təması zəif olmuşdur. XX əsrin sonlarında ölkə müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Avropa mənşəli dillərlə əlaqələr artmışdır. Bu dövr həm də yeni iqtisadi siyasətə keçidlə səciyyələnilir. Qərb üçün keçilmiş yol olan bazar iqtisadiyyatı Azərbaycanın yeni iqtisadi siyasətinin əsasında dürmüşdür. Bu tipli iqtisadi siyasətin terminoloji bazası, mənbəyi ingilis dili olduğundan ingilis dilindən iqtisadi terminlərin alınması böyük sürət almış və hazırda da bu sürətlə davam etməkdədir. Buna qədər isə Avropa mənşəli iqtisadi terminlər Azərbaycan dilinə rus dili vasitəsilə daxil olmuşdur.

İngilis dilindən alınma iqtisadi terminlərin tədqiqi onların həm yazılış, həm də tələffüzündə müəyyən dəyişmələrin baş verməsini göstərir. Müxtəlif sistemli dillər olduğundan terminin bir dildən digərinə

keçməsi onun obyekt dilin normalarına uyğunlaşması tələbini ortaya atır.

Azərbaycan dilində iqtisadiyyat terminologiyasındakı ingilis alınmalarının bir qismi dilimizin qanunlarına və səciyyəvi xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılaraq işlədilir. İngilis dilindən alınmaları onların qrafik və fonetik xüsusiyyətlərində baş verən dəyişmələrə əsasən qruplaşdırmaq mümkündür. İngilis dilindən alınmış terminləri qrafik və fonetik dəyişmələrin xüsusiyyətlərinə görə dörd qrupa ayırmaq olar: 1) mənbə dildəki formasında heç bir dəyişiklik aparılmadan alınmış terminlər: *blotter, bond, broker, cobber, dollar, fibor, fiskal, flipper, holding, qap, grant, grantor, investor*, və s.; 2) yalnız qrafik dəyişməyə məruz qalmış terminlər: *hadger - hedcer, hayriq; trader - treyder; fanding, fyuçer, floting, forvard, forvardeyşen, funt sterling, lizing, pens* və s.; 3) yalnız fonetik dəyişməyə məruz qalmış terminlər: *investor (investə), binder (bində), aval(eyvəl)* və s. 4) həm qrafik, həm də fonetik dəyişməyə məruz qalmış terminlər: *avans (advance), avro (euro), biznes (business), blokada (blockade)*.

Müasir ingilis dilində müxtəlif dillərdən alınmalar vardır. İngilis dilindəki alınmaları beş əsas qrupda birləşdirmək olar: 1) kelt dilindən alınmalar; 2) latın dilindən alınmalar; 3) skandinav dilindən alınmalar; 4) qədim və müasir fransız dilindən alınmalar; 5) müxtəlif (italyan, holland, rus, alman, ərəb, fars) mənşəli alınmalar.

İngilis dilinin iqtisadiyyat terminologiyasında alınma Avropa mənşəli terminlər, əsasən, latın, fransız, alman, italyan, yunan dillərinə məxsus terminlərdir. Burada kəmiyyətə latın və fransız alınmaları daha çox qeydə alınır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilindəki latın alınmalarının əksəriyyəti birbaşa deyil, fransız dili vasitəsilə alınmışdır. Məs.: *forfait, curnal, curnal-order, coter, courtage, gourde, lombard, loterie, marge, millieme, order, pistol, report* və s. Məsələn, *Budget* fransız dilindəki *budget* sözündən eyni ilə alınmışdır. Termin ingilis dilindən rus dilinə *bödcet* şəklində keçmişdir. Rus dili vasitəsilə Azərbaycan dilinə alınan termin *büdcə* formasındadır. *Büdcə*- iqtisadi subyekin müəyyən müddət ərzində planlaşdırılmış gəlir və xərclərindən ibarət pul fondudur. İqtisadiyyat terminologiyasında bir komponenti *büdcə* termini olan xeyli miqdarda termin-söz birləşməsi qeydə alınır. Məsələn, *ailə büdcəsi, dövlət büdcəsi, əlavə büdcə, federal büdcə, fövqəladə büdcə, büdcədən kənar fond* və s.

İngilis dili özünün çoxəsrlik tarixində bir çox dillərlə qarşılıqlı əlaqədə olmuş, bu dillərdən söz almışdır. İngilis dilindəki latın-roman mənşəli alınma sözlərin əsas əlaməti aşağıdakılardır: ab-, ad-, corn-

dis-, ex-, un-, il-, sub- npefiksli ikihecalı və çoxhecalı sözlər; bb, cc, ff, ll, mm, nn, pp, rr, ss, tt tipli samitlərin iştirak etdiyi sözlər. İngilis dilinin iqtisadi terminologiyasında italyan dilindən alınmalar da işlənir: alleqri, bank, jiro, akonto və s. İngilis dilinin iqtisadi terminologiyasındakı alınmaların müəyyən qismini də alman dilindən götürülmüş iqtisadi terminlər təşkil edir: veksəl, birja, bankrot, adresant və s.

Yunan dilindən alınmış sözlər və sözdüzəltmə vasitələri dünyanın bir çox dillərində, o cümlədən də ingilis dilində terminoloji leksikada geniş istifadə olunur və onlar beynəlmiləl səciyyə daşıyır. İngilis dilindəki iqtisadi terminlərin müəyyən qisminin əsasında yunan mənşəli terminlər durur. Məs.: *amalqamasiya*, *ipoteka*, *neofit*, *tezavrasiya* və s.

Azərbaycan və ingilis dillərində iqtisadi terminologiyada alınmaların təhlili göstərir ki, iqtisadi terminlərin təşəkkülü dövründə Azərbaycan dilində mənşəcə dilin öz sözlərinə və ümumtürk mənşəli sözlərə üstünlük verilmişdir. Sonralar ərəb-fars sözləri iqtisadi terminlərin yaranmasından daha çox istifadə edilmişdir. Bunlardan da ərəb sözləri sayca daha çox terminləşməyə məruz qalmışdır. Müasir dövr iqtisadiyyat terminlərinin formalaşmasında ingilis dilindən alınmalar dominant mövqe tutur. Bu təkcə Azərbaycan dili üçün deyil, dünyanın bir çox dilləri üçün də səciyyəvidir.

Müasir dövrdə sahə terminlərinin müxtəlif dillərdə eyniliyi və oxşarlığı hadisəsi baş verir. Terminoloji sistemlərin beynəlxalq səviyyədə unifikasiyası bu hadisənin nəticəsi kimi meydana çıxmışdır.

Beynəlmiləl terminləri tarixi mənbələrinə görə aşağıdakı qruplara ayırmaq olar: 1)ayrı-ayrı dillərin öz törəmələri; 2)başqa dillərdən alınan terminlər; 3)başqa dillər vasitəsilə alınan terminlər; 4)müəyyən bir dilin daxilində müxtəlif beynəlmiləl söz elementləri əsasında yaranmış terminlər.

Beynəlmiləl terminlərin böyük bir qismi heç bir müasir dillə bağlı deyildir, əsasən yunan və latın dillərinə məxsus elementlərin birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Hər hansı bir sözün geniş şəkildə işlədilməsi, bir dildən başqasına keçməsi və nəhayət beynəlmiləl terminə çevrilməsi onun ifadə etdiyi anlayışla, hadisə və proseslə əlaqədardır. Elmi-texniki nailiyyətlər artdıqca zərurətdən doğan məfhumlar və anlayışları ifadə edən sözlərin beynəlmiləl terminlərə çevrilməsi prosesi də sürətlənir.

Tədqiqat işində əldə edilmiş əsas nəticələr aşağıdakıları əhatə edir:

-İqtisadiyyat cəmiyyət həyatının əsas sahələrindən biri olub insan birliklərinin yarandığı ən qədim zamanlardan özünü müxtəlif formalarda göstərmişdir. İngilis və Azərbaycan dillərinin ən qədim dövündə lüğət fondunda bir sıra sözlər olmuşdur ki, bu sözlər sonralar iqtisadi terminlərə çevrilmişlər.

-XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərində iqtisadiyyatda baş vermiş köklü dəyişikliklər müxtəlif dillərin, o cümlədən də Azərbaycan və ingilis dillərinin lüğət tərkibində, onun terminoloji sistemində, xüsusən də iqtisadiyyat terminologiyasında köklü dəyişmələrə səbəb olmuşdur. Sosializm dövrünün iqtisadi münasibətləri ilə bağlı anlayışları ifadə edən bir çox terminlər (sosializm yarışı, beşillik, əməyin kooperasiyası və s.) istifadədən çıxmış, sahibkar, biznes, firma, komersant, ticarətçi, alqı-satqı və s. sözlər müasir iqtisadi münasibətlər əsasında yenidən qiymətləndirilmiş və fəal istifadəyə qaytarılmışdır.

-Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sistemində müstəqil subyektə çevrilməsi Azərbaycan dilində iqtisadiyyat terminologiyasının zənginləşməsinə güclü bir təkan vermişdir. İndi yeni iqtisadi terminlərin yaradılmasına ehtiyac bir qədər də artmışdır. Qeyd olunan cəhət yalnız Azərbaycan dilinin iqtisadiyyat terminologiyasını əhatə etmir, başqa dillərdə də özünü eyni şəkildə göstərir. İngilis dili beynəlxalq dil funksiyasını yerinə yetirdiyi üçün beynəlxalq iqtisadi terminologiyanın formalaşmasına əsaslı təsir göstərir. İqtisadi terminologiyada ingilis dilindən alınmaların çəkisi yüksəkdir.

-Termin yaradıcılığında morfoloji üsul məhsuldar xarakter daşıyır. Semantik üsuldən fərqli olaraq morfoloji üsulla termin yaradıcılığı zamanı forma və məzmunca yeni leksik vahidlər meydana çıxır ki, bu da dildə məxsus sözdüzəldici şəkilçilər və bəzi alınma şəkilçilərin köməyi ilə baş verir. Azərbaycan dilində, ingilis dilindən fərqli olaraq, morfoloji üsulla termin yaradıcılığı çox zəngin və rəngarəng imkanlara malikdir. Bunun əsas səbəbi Azərbaycan dilində leksik şəkilçilərin zəngin olması ilə bağlıdır.

-İqtisadiyyat terminlərinin yaranmasında məhsuldar üsullardan biri də sintaktik üsuldur. Həm ingilis, həm də Azərbaycan dilində sintaktik üsulla yaranan iqtisadiyyat terminlərini üç əsas qrupa ayırmaq olar: 1) mürəkkəb söz şəklində olanlar; 2) qoşa söz şəklində olanlar; 3) söz birləşməsi şəklində olanlar.

-İqtisadiyyat terminologiyasındakı kalkaları qrammatik quruluşlarına və tərkibindəki sözlərin bir-birinə bağlanmasına görə aşağıdakı əsas qruplara ayırmaq olur: 1) hər iki komponenti isim olan terminlər (İ+İ modeli). İngilis dilində isim+isim şəkilli termin-söz

birleşmələrinin Azərbaycan dilinə kalkası zamanı mənbə dildən qismən fərqlənən struktur xüsusiyyət üzə çıxır. Quruluşca Azərbaycan dilinin birinci növ təyini söz birləşmələrinə uyğun gələn forma kalka prosesində II növ təyini söz birləşməsinə çevrilir; 2) tərəflərdən biri sifət, o biri isim olan terminlər (S+İ modeli). İngilis dilində birinci tərəfi sifət, ikinci tərəfi isim olan birləşmələrin kalkası zamanı Azərbaycan dilində tərəflərdən heç biri sözdəyişdirici şəkilçi qəbul etmir. Kalka nəticəsində yaranan birləşmələr Azərbaycan dilində I növ təyini söz birləşmələrinə uyğun gəlir. Birinci tərəfi sifət olan sözün Azərbaycan dilində *-sız, -süz, -suz, -süz* şəkilçisi ilə verilməsi müşahidə olunur. Bəzi hallarda ingilis dilindəki birləşmənin birinci tərəfinin yəni sifətin Azərbaycan dilində feli sifətlə əvəz olunması özünü göstərir; 3) tərəflərdən biri feli sifət, digər tərəfi isimdən ibarət terminlər (Fs+İ və ya İ+Fs modeli). İngilis dilində birinci tərəfi feli sifət, ikinci tərəfi isim olan söz birləşməsi eyni formanı Azərbaycan dilində də saxlayır.

-Beynəlmiləl iqtisadi terminləri tarixi mənbələrinə görə aşağıdakı qruplara ayırmaq olar: 1)ayrı-ayrı dillərin öz törəmələri; 2)başqa dillərdən alınan terminlər; 3)başqa dillər vasitəsilə alınan terminlər; 4)müəyyən bir dilin daxilində müxtəlif beynəlmiləl söz elementləri əsasında yaranmış terminlər. Hər hansı sözün beynəlmiləl terminə çevrilməsi üçün o dilçilər tərəfindən şərti olaraq «dünya dilləri» adlandırılan dillərdə özünə vətəndaşlıq hüququ qazanmalıdır. Həmin dillər isə ingilis, fransız, alman, rus, ispan və italyan dilləridir.

Dissertasiyanın məzmunu aşağıdakı nəşrlərdə öz əksini tapmışdır:

1. Azərbaycan dilində terminlərin üslubi neytrallığı. Azərbaycan MEA Folklor İnstitutu. Elmi Axtarışlar. XV Bakı-«Səda»-2005. səh.440-443.
2. Azərbaycan dilində iqtisadi terminlərin yaranma prinsipləri. Terminologiya məsələləri. Bakı-Elm, 2005.səh.55-58.
3. Azərbaycan dilində iqtisadiyyat terminlərinin təşəkkülü. Terminologiya məsələləri. Bakı-Elm-2008. 73-81 s.
4. Kalka üsulu ilə yaranan iqtisadiyyat terminləri. Terminologiya məsələləri. Bakı-Elm-2009. 85-91 s.
5. Morfoloji yolla yapılan ekonomi terminləri. (Azərbaycan ve ingilis dilləri örgenində) Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi. Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi. Yıl:1 sayılı 2 ilkbahar-2009. səh.85-89.

6. Avropa mənşəli alınma iqtisadi terminlər. Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal 1(72). Bakı, 2010. səh.83-85.
7. İngilis dilində alınma iqtisadi terminlər. Terminologiya məsələləri. Bakı, 2010. səh.198-205.
8. Azərbaycan və ingilis dilində alınma iqtisadi terminlər. Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri II Beynəlxalq elmi konfransın materialları. 4-7 may, 2011-ci il. səh.494-501.
9. Sintaktik yolla yaranan iqtisadiyyat terminləri. Nitq mədəniyyəti və terminologiyanın aktual problemləri. Respublika Elmi Konfransının materialları. (iyun 2011-ci il). səh.221-225.

**Лингвистический анализ экономических терминов
в азербайджанском и английском языке
РЕЗЮМЕ**

В диссертации впервые в лингвистическом аспекте на большом фактическом материале осуществлено тщательное, двухстороннее исследование лексико-семантического анализа этих терминов, выявлены специфические особенности терминовтвораства в данной отрасли науки. Диссертация состоит из введения, трёх глав, заключения и списка использованной литературы. В приложении дан словник терминов, подвергнутых анализу.

Во введении обосновывается актуальность темы, определяется степень ее изученности, цели и задачи исследования, теоретико-методологическая основа, научная новизна и научно-практическая значимость работы, а также апробация диссертации.

Первая глава диссертации называется «История формирования и развития экономического терминовтвораства». В первой главе исследуется история формирования и развития экономических терминов в азербайджанском и английском языках. В исследовании древность возникновения экономических терминов базируется на фактах, приведенных из памятников.

Вторая глава диссертации называется «Источники и способы формирования экономических терминов». Во второй главе исследованы источники и способы формирования экономических терминов в азербайджанском и английском языках. В азербайджанском и английском языке экономические термины формируются посредством следующих способов: 1) семантический, 2) морфологический, 3) синтаксический, 4) калькирование, 5) аббревиация.

Третья глава озаглавлена «Лингвистический анализ заимствованных экономических терминов». В обогащении за счёт заимствования экономических терминов в азербайджанском и английском языках основную роль играют 5 источников: 1) термины кельтского происхождения; 2) термины латинского происхождения (здесь показано 3 этапа латинских происхождений); 3) термины скандинавского происхождения; 4) термины древнего и современного французского происхождения; 5) термины разного (итальянского, голландского, русского, немецкого, арабского и персидского) происхождения.

В заключении обобщаются результаты исследования, даются практические рекомендации, которые могут быть использованы при изучении других терминологических систем.

**Linguistic Analysis of the economical terms
(on the basis of the materials in the Azerbaijani and English languages)**

RESUME

The dissertation is dedicated to the lexico-semantic analysis of the economical terminology in the Azerbaijani and English languages. The economical terms used in Azerbaijani has been for the first time studied from linguistic point of view in this bilateral research work. The research work consists of an introduction, three chapters, a conclusion and the list of the used literature.

In the introduction, the author informs about the actuality, the aims and purposes, scientific novelty, methods and sources, theoretical and practical significance of the theme, the structure and approbation of the research work.

The first chapter entitled “The Formation and Development of the Economical Terms” studies the history of the creation and formation of the economical terminology. In the research work the ancient source of economical terms historical formation is based on the facts from written monuments.

The second chapter entitled “The ways and creation sources of the economical terms”. This chapter investigates the ways and creation sources of the economical terms in both: Azerbaijani and English languages. It's shown that the semantic and grammatical means of the languages have played a decisive role in the creation of the economical terminology.

In both languages the economical terms are formed by the following ways: 1)semantic; 2)morphological; 3)syntactical; 4)loan translation; 5)abbreviation.

The third chapter is called linguistic analysis of the borrowed terms. In the third chapter, the author studies the borrowed terms used in Azerbaijani and English languages. Five main sources play a great role in enlarging of the borrowed economical terms: 1)the terms borrowed from the Celt language. 2) the terms borrowed from latin language (generally three folds of Latin borrowings are shown). 3)the terms borrowed from Scandinavian languages.4)the terms borrowed from ancient and modern French language. 5)the terms borrowed from other languages (Italian, Holland, Russian, German, Arabian, Persian and etc).

In the conclusion, the author informs the results of research, is given practical recommendation, which can be used for studying other terminological systems.

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ имени НАСИМИ**

На правах рукописи

ГУСЕЙНЗАДЕ ЖАЛЯ АСЛАН кызы

**ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЭКОНОМИЧЕСКИХ
ТЕРМИНОВ**
(на основе материалов в Азербайджанском и английском языках)

Специальность: 10.02.19 – Теория языка

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание научной степени
доктора философии по филологическим наукам

БАКУ – 2011